

val (280. o.) lépte-e át a Drávát; a 7. vértesezred szeptember 19-én Marcalinál (58. o.) vagy 20-án Lengyeltótinál (118. o.) csatlakozott-e a bán seregéhez; Pákozdnál egy üteg (66. o.) vagy egy félüteg (97. o.) lépett-e harcba a jobbszárnyon, illetve a Todorović-hadoszlophoz egy (74., 168. o.), vagy két (213., 242. o.) határőrzászlóaljbat osztottak-e be? A pákozdi csatánál aligha lehetett egyenlő a magyar és a horvát veszteség (101. o.), ha a magyar fél kb. 100 főt (101. o.), a horvát pedig kb. 200 főt (102. o.) veszített. Előfordulnak kisebb elírások is. Például az 1. honvédszászlóalj valószínűleg gyutacsos és nem gyútús (30. o.) puskával volt felszerelve; Nugent valószínűleg két 30 fontos mozsárral és nem tarackkal (151. o.) rendelkezett; Todorović október 8-án, és nem 7-én (213. o.) indult el; a magyar főseregnél a 15. székely határőrezred 1. zászlóalja volt, nem a 14.-é (252. o.). Kisebb hibák előfordulnak a táblázatoknál is: a 12. hatfontos üteg (278. o.) valószínűleg inkább 1. hatfontos üteg.

Végül a recenzens szerint érdekes lett volna bemutatni, hogy mi lett a Nagykanizsán állítólag átvonult horvát lovasüteggel (124. o.), illetve hogyan tűnt el kb. 5000–6000 fő szeptember 11. (57. o.) és 27. (91. o.) között a horvát hadrendből?

Mindezek ellenére a recenzens csak ajánlani tudja mind a szakemberek, mind a laikusok számára Hermann Róbert új tanulmánykötetét, amely nemcsak átfogó képet nyújt az 1848 nyaratól kibontakozó horvát–magyar fegyveres konfliktusról, hanem (a Roth-hadosztály hadjáratának kivételével) annak minden fontosabb mozzanatát részletesen elemzi is, kiegészítve mindezt a Bécs felmentésére indított magyar hadjáratral, illetve Perczel októberi tárgyalásaival. A mindkét oldal forrásanyagának nagymérvű felhasználása pedig minden eddiginél pontosabb és jobban érthető képet rajzol az eseményekről.

Kemény Krisztián

CHRISTOPH NEUMAYER – ERWIN A. SCHMIDL (HRSG.)

DES KAISERS BOSNIAKEN

Die bosnisch-herzegowinischen Truppen in der k. u. k. Armee Geschichte und Uniformierung von 1878 bis 1918

(Verlag Militaria, Wien, 2008. 341 o.)

Manapság egyre nagyobb nosztalgiával tekintünk az Osztrák–Magyar Monarchia fennállásának időszakára és a Nagy Háború előtti boldog békeidőkre. Az Ausztria–Magyarország szárazföldi haderejét alkotó közös hadsereg, valamint a magyar királyi honvédség és Lajtán túli megfelelője, a császári–királyi Landwehr csupán egyetlen nagyobb terület- és birodalomgyarapító hadjáratban vett részt 1868 és 1914 között: Bosznia és Hercegovina valamint a novipazári szandzsák megszállására a dunai birodalom az európai nagyhatalmak 1878. június 13. és július 13. között Berlinben ülésező, az 1877–1878-as orosz–török háborút végleg lezáró kongresszusán kapott felhatalmazást.

Az osztrák Militaria Verlag gondozásában megjelent kötet – amely a kiadó elsősorban az

1867–1918 közötti időszak hadtörténeti vonatkozásait bemutató sorozatának darabja – főszereplői az 1918 végéig az Osztrák–Magyar Monarchia részét képező két tartomány, Bosznia és Hercegovina területéről kiegészült alakulatok katonái és tisztjei, a címet idézve: „a császár bosnyákjai”. A bosnyák ezredek kezdettől fogva a Monarchia hadseregének elit alakulatai között tartották számon, katonáikat a hadvezetés a legmegbízhatóbbaknak, leghűségesebbeknek ítélte, akik az első világháború során a legmostohább időjárás- és harcászati körülmények között is derekasan helytálltak, nagy veszteségeik mellett is a végsőkig kitartottak.

A bevezető után a kötet első nagy fejezete Bosznia–Hercegovina 1878-ban, az osztrák–

magyar katonaság által véghezvitt katonai megszállását, okkupációját tárgyalja. A szerzők kitérnek a megszállás politikai előzményeire, a bevonulással szemben a két tartományban kibontakozott ellenállásra, részletesen ismertetik a császári és királyi csapatok sikeres hadműveleteit a tartományok teljes pacifikálásáig, továbbá az osztrák–magyar alakulatok – az Oszmán Birodalom vezetőinek beleegyezésével – 1879-ben végrehajtott bevonulását a Novipazári Szandzsákba, végezetül megismerhetjük az okkupáció belpolitikai következményeit Ausztria–Magyarországon.

A második nagy témaegység a végül a birodalomba integrált Bosznia–Hercegovinából rekrutálódott katonaságnak a császári és királyi haderőn belül elfoglalt szerepét járja körül. Részleteket tudhatunk meg az osztrák–magyar közigazgatás megszervezéséről, az általános hadkötelezettség bevezetéséről, valamint az annak következtében 1882-ben kirobbant, és nagy nehézségek árán, több hónapos harcban levert felkelésről. A kötet írói kitérnek a bosznia–hercegovinai alakulatok 1883-tól megindult felállítására, melyek 1894-től négy gyalogezredbe szerveződtek és egy-egy zászlóaljuk kivételével a tartományok területén kívül állomásoztak, így pl. a 3. bosznia–hercegovinai gyalogezred 3. zászlóalja Budapesten, az 1. és 4. ezred zászlóaljai Bécsben (az utóbbi 1908-tól Triesztben), a 2. ezred pedig Grazban. Az 1903-ban felállított boszniai tábori vadászzászlóalj 1907-től Bécsújhelyen, majd 1910-től Bruck an der Leitha településen diszlokált. Nyomon követhetjük az alakulatok számbeli és szervezeti fejlődését (az ezredek száma 1918-ig 10-re, a tábori vadászzászlóaljaké 8-ra nőtt), megismerhetjük az 1895-ben létrehozott ezredzenekarok szerepét. Összefoglaló táblázat segítségével az összes bosnyák csapattest többségében német nemzetiségű parancsnokaival ismerkedhetünk meg. Részleteket tudhatunk meg az ezredek tisztikarának és legénységének vallási és nemzetiségi összetételéről. A kötet részletesen összefoglalja a két tartomány 1908-ban bekövetkezett osztrák–magyar annexióját és az ennek következtében kialakult európai politikai válságot.

A könyv egyik kisebb fejezete a bosnyák katonák budapesti jelenlétével foglalkozik. Kevésbé köztudott, hogy ők a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum mai épületében, az akkori Ferdinánd-laktanyában voltak elszállásolva. Feltárul az olvasó előtt, hogy a bosnyák ezre-

dek katonái a birodalom egymástól távol eső városaiban kezdetben egzotikus látványosságnak számítottak, majd lassanként megszokottá váltak, úgymond hozzátartoztak az utca mindennapi képéhez.

Számos korabeli fénykép segítségével tanulni lehetünk I. Ferenc József 1910-ben Bosznia–Hercegovinában tett hivatalos látogatásának és ottani fogadtatásának, amelyet nagy részletességgel szinte óráról-órára dokumentált a korabeli udvari fotográfus.

Egy önálló alfejezet a két tartomány lakosságának (mindmáig létező) nemzetiségi és vallási megosztottságával foglalkozik. Ennek keretében megismerkedhetünk a mohamedán katonák speciális étkezési szokásaival, a vallási előírások, így pl. a napi többszöri ima betartásának fontosságával. A tartomány sokféle etnikumáról is részleteket tudhatunk meg kiemelve azok sajátosságait, továbbá arról, hogy a különböző népcsoportokhoz tartozó katonák lelki gondozásáról más-más papok gondoskodtak: a mohamedánokét katonai imámok, a szerbekét ortodox, a horvát katolikusokét római katolikus papok, a zsidókat pedig rabbik látták el.

A soron következő kisebb témaegység tekinteti át a bosnyák csapatok szereplését az első világháborúban. Az 1914. június 28-án a Monarchia trónörökös-párja ellen Sarajevóban elkövetett, a háború kirobbantására közvetlen okot szolgáltató merénylet ismertetése után megismerhetjük az egymás után újonnan létrehozott ezredek és vadászzászlóaljak összetételét, azok számának folyamatos növekedését, a szerb, az orosz és az olasz frontokon történt bevetéseiket. Az egyes ezredek háborús mindennapjaiba a könyv a korabeli fotókon keresztül enged bepillantást.

A kötet bemutatja azt is, mi maradt napjainkra a bosnyák katonák után. Szó esik a világhégés idején létesített és – a felújításoknak köszönhetően – sok helyütt még ma is látogatható katonatemetőkről, az egyes alakulatok emlékműveiről és a napjainkban is zajló hagyományörző tevékenységről.

A harmadik nagy témaegység a bosznia–hercegovinai csapatok egyenruhájának ismertetésével foglalkozik. Részletesen bemutatja és leírja a gyalogság, a vadászalakulatok, a katonai számvivők, a boszniai méntelep katonai alkalmazottainak, a szállítószázadok legénységének, a csendőrség, a katonai imámok, a háttárvadász-csapatok ruházatát. Az öltözet egyes

darabjait külön is körüljárja, így pl. az osztrák–magyar hadsereg máshonnan kiegészült alakulatainál nem használatos jellegzetes sapkát, az 1910-ig vörös, majd azt követően csuka-, illetőleg tábori szürke színű fezt, melyből a Monarchia világméreteken is a legtöbbet állította elő. Megismerhetjük a tisztek díszben viselt fejfedőjét és tábori sapkáját, a felső- és alsóruházathoz tartozó kabátot, a zubbonyt, a nadrágot, a lábbelit, a katonák különleges képességét, ügyességét kifejező és jelző darabokat, pl. a lövészbójtot, melyek nagyrészt meggyeztek a nem bosnyák ezredekben viseltekkel. A szerzők részletes leírásokkal ismertetik az uralkodó által 1909-ben alapított Bosznia–Hercegovinai emlékérmét, továbbá a világháború alatt az egyes alakulatoknál nagyon elterjedt különböző sapkajelvényeket.

A negyedik önálló fejezetben néhány, a katonai szolgálatát végig vagy csak részben a bosnyák alakulatoknál töltött katona és tiszt (példának okáért az 1917. októberében zajlott 12. isonzoí csata során tanúsított kiemelkedő bátorságáért a Katonai Mária Terézia Rend lo-

vagkeresztjével kitüntetett, a 3. vadászszázalaj 3. századának rohamcsapatát vezető magyar Bertalan Árpád hadnagy; a mindössze 14 évesen önkéntesen katonának állt Elez Derivišević; a horvát etnikumú, szintén a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztjével kitüntetett Gojkomir Glogovac százados; az 1963-ban osztrák államelnökké választott, 1915-ben még tartalékos tisztjelöltként a 2. bosnyák ezredben szolgált dr. Adolf Schärf) életéről és első világháborús tevékenységéről tudhatunk meg eddig ismeretlen részleteket.

A szép kiállítású, tetszetős, valódi különlegességnek számító kötet nem hiányozhat a korszak történetét kutató hadtörténészek, viseltörténészek, muzeológusok és a hazánkban is szép számmal található militaria-gyűjtők polcáról. A benne található számos ritka és érdekes, először publikált fénykép miatt a hadtörténeti csemegék iránt érdeklődő és fogékony olvasó is minden bizonnyal örömmel éhszazzonnal forgathatja lapjait.

Balla Tibor

BEN CHRISTENSEN

THE 1ST FALLSCHIRMJÄGER DIVISION IN WORLD WAR II

Volume one: Years of Attack, Volume two: Years of Retreat

(Schiffer Publishing Ltd., Atglen, PA, 2007., I. k. 301 o., II. k. 282 o.)

Ben Christensen kétkötetes művének első része az 1. német ejtőernyős hadosztály kialakulásáról, a német támadó hadműveletekről, a második a halogató harcokról szól, képanyaggal bőségesen megtámogatva. Leszámol az angolszász világban oly divatos mítosszal, miszerint a Fallschirmjägerek mind fanatikus náciak lettek volna. Kutatásai szerint az 1941 után jelentkező újoncok a Hitlerjugend rendszerében kaptak oktatást, ám ez nem jelentette, hogy minden fiatal elszánt követője lett volna az eszméknek: a szülők egyszerűen kötelezve voltak arra, hogy gyermeküket a Hitlerjugendbe küldjék. A tisztek és a legénység viszonya a bevetéseken kulcsfontosságú: ez volt az összekötő kapocs, az elittudat, hogy mind-

nyájan egy különleges, válogatott csapat tagjai, melynek tisztjei elől mentek a harcokban és mindent vállaltak, ugyanúgy, mint katonáik. Ez volt motiváló és összetartó erejük. Christensen a tisztek bemutatásánál kitér előéletükre, szakmai előmenetelükre, és megemlíti a különböző kiemelkedő cselekedetért kapott kitüntetésekét. Ezzel meg akarja mutatni, hogy a katonai pálya választásánál – és egész pontosan az ejtőernyősökhöz való jelentkezésnél – milyen motiváló tényezők játszhattak szerepet. Mindezekből kiderül, hogy a tisztek között ki volt az alkalmas vezető és kitől tartottak az emberei „kitüntetéshajhászás” miatt.

Az első könyv 26 fejezetből áll. Az első röviden ismerteti a kialakult politikai helyze-